

Добробог Л. М.,
кандидат історичних наук, доцент,
начальник докторантури та ад'юнктури (аспірантури)
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПРИНЦИПИ КОДИФІКАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА: ВИДИ ТА ЗМІСТ

Анотація. У статті розглянуто різновиди принципів кодифікації законодавства та наведено їх коротку характеристику. Зазначено, що обґрунтованим є підхід, за якого виокремлюються загальні та спеціальні принципи. Зроблено висновок, що слід виділити загальні принципи кодифікаційної діяльності (верховенства права, гуманізму, законності, демократизму) та спеціальні принципи кодифікаційної діяльності (доцільності й досконалості).

Ключові слова: верховенство права, загальні принципи кодифікації, кодифікація законодавства, принципи кодифікації, спеціальні принципи кодифікації.

Постановка проблеми. Кодифікація законодавства є не лише закріпленням чинних норм права та їх систематизацією, а й виробленням нових правових приписів, удосконаленням змісту законодавства, узгодженням його з міжнародними нормами та принципами. Саме це дозволяє розглядати кодифікацію як найбільш досконалий форму правотворчої діяльності. Однак сама кодифікація для виконання своїх завдань і реалізації функцій має відповідати низці вимог – принципів, нехтування якими не дозволить ефективно реалізувати приписи кодифікованого нормативно-правового акта (для прикладу згадаємо Податковий кодекс України). Отже, вивчення кодифікації та її принципів має важливе значення для вдосконалення законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти кодифікації законодавства розкрито в роботах таких учених, як Ю.О. Волошин, В.К. Гришук, А.М. Колодій, В.В. Костицький, Д.М. Михайлович, О.В. Міцкевич, Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко, О.В. Петришин, І.М. Погрібний, О.Ф. Скакун, Ю.С. Шемшученко, О.І. Ющик та інші. Поняття, особливості й види кодифікації комплексно дослідив Є.А. Гетьман [1].

Однак слід вказати, що питання принципів кодифікації як форми систематизації нормативно-правових актів залишається недостатньо дослідженим.

Метою статті є висвітлення змісту й видів принципів кодифікації законодавства.

Виклад основного матеріалу. Кодифікація законодавства як особлива форма правотворчості здійснюється відповідно до системи керівних, основоположних ідей, згідно з якими будується система законодавства, вноситься чіткість і послідовність та які є обов'язковими для суб'єктів правотворчості, – принципів кодифікації.

Є.А. Гетьман виокремлює загальні й спеціальні принципи кодифікаційної діяльності. Він вказує: «До загальних принципів належать верховенство права, законність, демократизм, гуманізм, науковість, професіоналізм, ефективність здійснення кодифікації, об'єктивність, гармонізація вітчизняного законодавства до законодавства Європейського Союзу, гласність, справедливість. Серед спеціальних принципів необхідно виділити техніко-юридичну досконалисть кодифікаційних актів, повноту, цільове спрямування, системну погодженість» [1, с. 15].

Є.В. Погорелов не виокремлює загальні та спеціальні принципи. Він зазначає: «Можна виділити основні принципи саме кодифікаційної діяльності: плановість, системність і система-

тичність проведення кодифікаційних робіт; наукову обґрунтованість кодифікованих актів; забезпечення верховенства права й закону; врахування системно-структурних властивостей об'єктивного юридичного права та законодавства; техніко-юридичну досконалисть кодифікаційних актів; наближення кодифікаційної діяльності в Україні до «європейських стандартів», зумовлених особливостями континентальної правової системи» [2, с. 6].

Більш обґрунтованим вважаємо підхід, за якого виокремлюються загальні та спеціальні принципи. При цьому, на нашу думку, під загальними принципами слід розуміти систему незаперечних вимог не лише до кодифікаційної діяльності, а й до правотворчої діяльності та діяльності щодо систематизації законодавства.

До загальних принципів кодифікаційної діяльності слід віднести такі: верховенства права, гуманізму, законності, демократизму. Проаналізуємо їх детальніше.

Принцип верховенства права. В умовах функціонування на міжнародно-правовій арені України як самостійної й демократичної держави, укладення нею значної кількості міжнародно-правових договорів і, як наслідок, взяття нових зобов'язань особливого значення набувають питання виконання таких договорів в українській державно-юридичній практиці. Зокрема, закріплений у низці міжнародно-правових документів, що набули чинності для України та є частиною її національного законодавства, принцип верховенства права на сьогодні залишається не до кінця визначеним у вітчизняній теорії права. М.І. Козюбра стверджує, що принцип верховенства права може бути розкритим лише за умови дотримання певних гносеологічних позицій щодо права: по-перше, повинно мати місце розрізнення права й закону; по-друге, право слід розглядати не як акт державної влади, а як соціальний феномен, пов'язаний із такими категоріями, як справедливість, свобода, рівність, гуманізм; по-третє, право має розглядатися в нерозривному зв'язку з правами людини [3, с. 24].

Принцип гуманізму безпосередньо постає з принципу верховенства права та належить до загальноправових принципів. Необхідність його реалізації під час прийняття нормативно-правових актів, у тому числі кодифікованих, зумовлює потребу в зважанні на права й свободи людини, особливо так звані негативні права, які є абсолютними.

Принцип законності належить загалом до діяльності органів держави. Це положення знайшло відображення в ч. 2 ст. 19 Конституції України: «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України». Саме чітке виконання органами державної влади приписів законів з огляду на принцип верховенства права дозволяє здійснювати демократичний цивільний контроль народом за діяльністю публічної влади. Закони, хоч і приймаються державою, є обов'язковими також для неї самої, що й зумовлює стан правопорядку та запобігає узурпації влади, її свавілля.

Принцип демократизму. Як відомо, демократія (з грец. *demos* – народ і *cratia* – владарювання) – це влада народу. У Конституції України проголошено: «Носієм суверенітету

та єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо й через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» (ст. 5); «Народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії» (ст. 69). Звісно, нормативно-правові акти, зокрема закони, приймаються в Україні переважно Верховною Радою України («Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України» (ст. 75 Конституції України)). Однак народ як носій суверенітету також є суб'єктом правотворчості. В.С. Ковальський та І.П. Козінцев вказують: «Правотворчість можуть здійснювати український народ (шляхом референдуму), місцеві громади (на зборах, сходах або через обрані ними органи). За допомогою такої діяльності правова система підтримується в активному стані, запроваджуються, змінюються чи скасовуються правові норми» [4, с. 13].

Принцип демократизму проявляється в публічному встановленні та здійсненні відкритого порядку підготовки й затвердження нормативно-правових актів. Насамперед ідеться про доступність і відкритість підготовки законів для українського народу. Усе це забезпечується активною участю народних депутатів, усього депутатського корпусу, широкої громадськості в правотворчості, максимальним врахуванням у законотворчих рішеннях громадської думки, інтересів громадян [4, с. 16].

Варто згадати також про важливість усенародного обговорення проектів нормативно-правових актів. Сучасні здобутки науки управління в аспекті питання, що розглядається, вказують на важливу роль цієї форми демократії, особливо в питаннях, що стосуються найбільш важливих аспектів суспільного й державного життя.

Таким чином, принцип демократизму забезпечує участь у правотворчій, зокрема законодавчій, діяльності громадськості, робить можливим наявність контролю за суб'єктами правотворчості.

До *спеціальних принципів кодифікаційної діяльності*, на нашу думку, слід віднести принципи доцільності та досконалості. Проаналізуємо їх детальніше.

Принцип доцільності вказує на відповідність прийняття кодифікаційного акта меті, завданням і функціям правового регулювання. Він дозволяє визначити ефективність використання саме цієї форми правотворчої діяльності. Адже відомо, що нормативно-правові акти за юридичною силою поділяються на закони й підзаконні нормативно-правові акти.

Закон – це нормативно-правовий акт, прийнятий в особливому порядку вищим представницьким органом державної влади (парламентом) або безпосередньо народом (шляхом референдуму), який має вищу юридичну силу та призначається для врегулювання найбільш важливих суспільних відносин.

Доволі часто в науковій юридичній літературі як ознака закону наводиться те, що він «виражає загальну волю». Однак, як зауважив М.Н. Марченко, посилаючись на французького ученого М. Оріу, насправді закон є «справою волі більшості, яка існує в парламенті або в межах виборчого корпусу». Саме ця воля, а не загальна воля, є «законодавчою», панівною. Що стосується загальної волі, як підсумував автор, «не волі більшості, а волі загальної, то вона є нічим іншим, як волею приєднання чи згоди» [5, с. 517].

При цьому за **ступенем впорядкованості виокремлюють такі акти:**

а) кодифіковані – нормативні акти, затверджені законами, у яких на науковій основі узагальнюються й систематизуються норми права, що регулюють певну групу суспільних відносин. Кодифіковані закони приймаються у формі кодексів та основ законодавства (наприклад, Кодекс адміністративного судочинства України, Основи законодавства України про охорону здоров'я);

б) поточні (тематичні) – несистематизовані законодавчі акти, прийняті з окремих питань (наприклад, Закон України «Про холдингові компанії в Україні») [6].

А.Б. Венгеров вказує, що нормативно-правовий акт, у якому виражається й закріплюється закон, може мати різні форми. Поряд із найбільш поширеною формою – викладом закону в окремому письмовому акті – теорія права виокремлює також нормативно-правові акти у вигляді кодексів (з лат. – збірник, список). Кодекс – це також закон, проте за формою він представлений у «книжному» стані. Кодекси є зручними в багатьох аспектах: охоплюють правовим регулюванням основну частину суспільних відносин у відповідній сфері соціального життя, є систематизованими, ними легко користуватися, адресат (суб'єкт права) знає, куди треба «подивитись» (у кодексів, як правило, існує додатковий пошуковий апарат) тощо [7, с. 343–344].

Тому прийняття саме кодифікованого акта має відповідати вимогам юридичної техніки, засадам правового регулювання. Адже, можливо, краще прийняти окремий закон (не кодифікований) або взагалі певні суспільні відносини регулювати за допомогою підзаконних нормативно-правових актів тощо.

Отже, головне питання полягає в тому, щоб визначити, чи забезпечить прийняття кодифікованого акта належну врегульованість суспільних відносин та чи буде правове регулювання ефективним. Принцип доцільності дозволяє зрозуміти правильність проведення правотворчої діяльності.

Принцип досконалості. Розвиток законодавства, що супроводжує державно-правові реформи в Україні, порівняно з його ефективністю, зумовлює потребу в розгляді питання вдосконалення юридичної техніки, зокрема й у сфері правотворчості. Готуючи проекти нормативно-правових актів, відповідні суб'єкти ґрунтуються переважно на власному досвіді, інколи забуваючи про відповідні правила, науково обґрунтовані вимоги тощо.

Правила юридичної техніки за нормативною природою являють собою встановлені державою вимоги з використання засобів і прийомів юридичної техніки з метою найбільш досконалий підготовки й систематизації законів і підзаконних нормативних актів. До змістовних і формально-юридичних правил юридичної техніки належать правила вибору належної форми нормативно-правового акта для регулювання певних суспільних відносин, підготовки концепції законопроекту, визначення меж змісту закону, правила формулювання юридичних дефініцій, що створюють нормативну основу законопроекту [8, с. 86].

Загалом способи, прийоми, уміння праворегулятивної діяльності можуть класифікуватися на такі види:

– соціологічно-дослідні (використовуються, наприклад, під час з'ясування волі населення, різних соціальних груп, яка має втілюватися в законах та інших нормативно-правових актах, або ж під час визначення доцільності, своєчасності, ефективності правового регулювання);

– мовні (використовуються щодо юридичної термінології, стилю викладу змісту правових актів);

– логічні (використовуються, зокрема, під час побудови юридичних моделей, «конструкцій», тлумачення правових норм, систематизації законодавства);

– психологічні (використовуються, наприклад, у правозастосовній діяльності, зокрема, під час притягнення правопорушників до юридичної відповідальності);

– педагогічні (використовуються, зокрема, з метою впливу на правосвідомість суб'єктів під час застосування й реалізації юридичних норм);

– організаційні (наприклад, щодо забезпечення процедурного аспекту праворегулятивної діяльності);

– економічні (використовуються, зокрема, під час визначення «собівартості», витрат на певні праворегулятивні акції, дії);
– технічні (використання сучасних технічних засобів, електронно-обчислювальної техніки в юридичній діяльності).

Висновки. Таким чином, кодифікація законодавства як різновид правотворчості має ґрунтуватися й відповідати низці принципів, серед яких слід виділити загальні принципи (верховенства права, гуманізму, законності, демократизму) та спеціальні принципи (доцільності й досконалості).

Література:

1. Гетьман Є.А. Кодифікація законодавства України: поняття, особливості, види : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Є.А. Гетьман ; Харківський нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2010. – 20 с.
2. Погорелов Є.В. Кодифікаційна діяльність в правовій системі України (загальнотеоретичний аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Є.В. Погорелов ; Університет внутр. справ. – Х., 2000. – 18 с.
3. Козюбра М.І. Принцип верховенства права і конституційна юрисдикція / М.І. Козюбра // Вісник Конституційного Суду України. – 2000. – № 4. – С. 24–33.
4. Ковальський В.С. Правотворчість: теоретичні та логічні засади / В.С. Ковальський, І.П. Козінцев. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 192 с.
5. Проблемы теории государства и права / под ред. М.Н. Марченко. – М. : Юрист, 2002. – 778 с.
6. Цвік М.В. Загальна теорія держави і права / М.В. Цвік. – Х. : Право, 2002. – 432 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://forlawyer.com.ua/knigi/zagalna-teorya-derzhavi-prava-cvk-mv/16348-4-ponyattya-oznaki-vidi-zakonv.html>.
7. Венгеров А.Б. Теория государства и права / А.Б. Венгеров. – М. : Юриспруденция, 2000. – 528 с.
8. Сидор В.Д. Юридична техніка земельного законодавства / В.Д. Сидор // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки». – 2010. – № 85. – С. 85–90.

Добробог Л. Н. Принципы кодификации законодательства: виды и содержание

Аннотация. В статье рассматриваются разновидности принципов кодификации законодательства и приводятся их краткая характеристика. Отмечается, что обоснованным является подход, при котором выделяются общие и специальные принципы. Сделан вывод, что следует выделить общие принципы кодификационной деятельности (верховенства права, гуманизма, законности, демократизма) и специальные принципы кодификационной деятельности (целесообразности и совершенства).

Ключевые слова: верховенство права, общие принципы кодификации, кодификация законодательства, принципы кодификации, специальные принципы кодификации.

Dobrobog L. Codification principles of law: the types and content

Summary. The article deals with the variety of principles of codification of the legislation and provides their brief description. It is noted that there is a reasonable approach in which general and specific principles are distinguished. The conclusion that should be made the general principles of codification activities (the rule of law, humanism, rule of law, democracy) and special principles codification activities (feasibility and perfection).

Key words: rule of law, general principles of codification, codification of legislation, principles of codification, special principles of codification.